

Heligkorskyrkan i Dalby och dess restaurering.

År 1060 inrättade Sven Estridsen två stift i Skåne, ett i Lund och ett i Dalby. Lunds första biskopskyrka, om vilken intet är känt, kan ha varit obetydligare än Dalbys, men staden låg mitt på slätten, där alla stråkled möttes i en medelpunkt, och läget predistinerade till en lugn och uppåtstående utveckling. I Dalby finns rester av den äldsta kyrkan kvar. Den var stor och betydande, uppförd som treskeppig pelarbasilika med rakslutet kor i kraftfull teknik: råhuggna gnejsstycken som huvudmaterial och hörnkedjor av tuktade eller huggna sandstenskvadrar. Men kyrkan låg icke i kulturcirkelns medelpunkt utan i periferien. Härute hade slätten redan tagit språnget upp mot Romeleåsen. Nedför sluttningarna bredde sig skog och löväng. Kyrkan blickade visserligen ned mot kultiverad slätt och vänlig kust, men bakom sig hade den åsen, skogen och Skånes opålitliga inre. Den låg som en utpost mot hedendomen. Dess roll i ett framtida helt kristnat och fredligt land var icke så självklar som Lundadömens, och dess historia blev också åtskilligt mera dramatisk.

I konkurrensen mellan Dalby och Lund vann staden på slätten redan efter sex år. De två stiftens sammanslogos och Dalbys roll som stifts kyrka var utspelad. Att den fortfarande var expansionskraftig visar anläggandet av den romanska förhallen i väster, som dateras till 1130-talet. Men det är Lund som utgör inspirationskällan, byggmästare är Lundastenhuggaren Byzantios och förebilden Lundadömens krypta.

När förhallen uppfördes, spolierade man kyrkans västra del i stället för att lägga hallen längre väster ut och låta kyrkan stå orörd. Orsaken härtill har diskuterats, men nyligen har Evert Wrangel låtit publicera en naturlig förklaring. I hallen ligger den berömda brunnen, som långt in i nyare tid ansetts ha undergörande kraft. Om denna funnits redan i 1000-talskyrkan, skulle förhallen kunna ha uppförts som dopkapell för och kring brunnen, och denna skulle alltså ha bestämt läget.

I samband med förhallsbygget uppfördes på sidorna om hallen två kvadratiske torn, och därigenom inledes templets tredje stora byggnadsskede. Tornen befunnos icke tillräckligt starka utan måste stöttas genom stödkonstruktioner i förhallens båda våningar. Trots detta måste de ha rasat eller raserats; de ersattes slutligen av det nuvarande breda västtornet, som reser sig över en del av förhallen.

Sin stormaktsställning hade den forna stifts kyrkan under denna tid bibehållit som klosterkyrka, men denna nya funktion ledde också till nya förändringar. Det rakslutna koret bakom lektoriemuren räckte icke som munkkyrka utan ersattes under senromansk tid av ett nytt större kor med absid. Till dessa tillbyggnader kom redan vid 1200-talets mitt mittskeppets valvslagning och under

medeltidens senare del uppförandet av ett vapenhus på södra sidan.

Växlande uppgifter och skiftande stilar hade således med osedvanlig kraft gripit in i kyrkobyggnaden. Men när den efter reformationen förvandlades från klosterkyrka till sockenkyrka skulle dess byggnadshistoria ytterligare kompliceras. Möjligen efter en brand 1645 jämnades norra sidoskeppet med marken, 1686 revs absiden för att lämna material till Tyska kyrkan i Malmö. Under 1700-talet rasade koret och två av mittskeppets valv.

Numera återstår alltså det avkortade långhusets mittskepp och södra sidoskepp, vidare vapenhuset på södra sidan och i väster förhallen, vars andra våning öppnar sig mot kyrkan som orgelläktare. Över förhallen reser sig tornet. Skärningar, vinklar och oregelbundenheter komma exteriörens skuggor och dagrar att växla med impressionistisk livlighet. I interiören mötas splittrade fragment från skilda tider. Planen har en sockenkyrkas storlek, rymden är en döms. Ur varje murstycke talar historia och 1000-talsväggarna äro i sitt slag enastående.

Då templet år 1936 skulle genomgå den omfattande inre restaurering, som nu är avslutad, stodo alltså problemen mera skärpta än någonsin. Å ena sidan skulle ett enastående minnesmärke bringas att i splittrade murrester förkunna sin historia. Å andra sidan krävdes ett enhetligt lugnt kyrkorum. Skulle de kulturhistoriska principerna förvandla kyrkan till ett museum eller skulle de få vika för kraven på andakt och helhet? Eller fanns möjligheten till syntes?

Bakom restaureringen lågo långa undersökningar. På grundval av grävningar 1919 publicerade Sten Anjou 1930 sin avhandling om kyrkan. I en vägvisare av 1931 har han meddelat resultaten i populär sammanfattning. Kring avhandlingen ha inlägg från olika håll samlats. Nya iakttagelser, gjorda under restaureringen, har Ragnar Blomquist publicerat 1936. Senast har byggnadshistorien tagits upp av Monica Rydbeck i avhandlingen om Skånes stensemästare före 1200¹⁾.

På grundval av alla dessa undersökningar upptogs restaureringsarbetet, som försiggått under ledning av arkitekten fil. d:r Sten Anjou och fil. d:r Ragnar Blomquist. För församlingens representanter — bland dem kontraktsprosten E. Lundblad — liksom givetvis för Riksantikvarieämbetet har det tydliga från början stått klart, att monumentets stolta förflutna och de praktiska och estetiska problemens mångfald gjorde restaureringen till en angelägenhet av största principiella vikt och allmänna betydelse.

Med ett djärvt grepp och i motsats mot all tradition har man låtit södra mittskeppsväggen stå orappad med sin grova tukt-

¹⁾ Anjou: Heliga korsets kyrka i Dalby, 1930, och Heligkorskyrkan i Dalby, Svenska fornminnesplatser 16, 1931. Blomquist: Iakttagelser i Dalby kyrka under restaureringen 1936, Tidskrift för Konstvetenskap 19: 4. Rydbeck: Skånes stensemästare före 1200, 1936.

stensmur som det enastående vittnesbördet om 1000-talets stenbyggnadskonst. I omsorgsfull anslutning till denna vägg har hela kyrkan tonats med en dragning åt gult, men genom putsen skymtar överallt väggarnas material: här kommer tuktstenen igen på norra sidan, och vi följa arkadernas konturer fast de äro igenmurade med tegel; här står förhallens välhuggna kvader i kontrast mot gnejsens råa ytor; här resa sig de höga tegelpelarna, som bära 1200-talets valv; uppe på läktaren spänns den väldiga bågen, som en gång stöttade de två fyrkantstornen. Men medan alla dessa skiftningar vittna om historia och tillblivelse — och i sin mäktighet stämma till vördnad och andakt — sammanhållas de av färgen och bli blott förtoningar i helheten. Mot väggarna står golvet röda tegel och valvens redan från början vita puts, i vilken 1200-talets nyframtagna målningar diskret teckna sitt röda, gula, gröna och svarta mönster. Bänkinredningen är hållen i benvitt.

Medan nere i kyrkan alltså ljusa toner dominera, koncentreras färgeffekten till altaret, som ytterligare framhävs genom att långhusets golv sänkts ett par trappsteg. Altaruppsatsen, som är utförd av Johan Ullberg och inköpt 1758, var förändrad och splitttrad, men delarna ha samlats och de ursprungliga kraftiga färgerna ha åter framtagits. Antependiet är rostrött liksom altarets vridna kolonner. Altarringen slår en starkt blå cirkel kring färgkompositionen.

Genom sin färgållning tar altaret i kraftigare valörer upp det diffusa färgspelet nerifrån kyrkan. I det roströda t. ex. återklingar golvfärgen, vissa färger i predikstolen, takmålningarnas dominantfärg och mycket av väggarnas toner. På så sätt samlas hela kyrkans färgsättning i altaret, och rummet får en riktpunkt. Det blir en helhet, bestämd av sitt syfte. Restaureringsproblemet har alltså förvandlats till ett färgproblem och kunnat lösas som sådant.

Då kyrkans huvudingång går genom vapenhuset i söder, utgör förhallen — vilken användes för bisättningar — ett parti för sig i kyrkan. Sedan 1800-talets mitt har den genom en bred portal stått i förbindelse med kyrkan, men sedan det visat sig, att en lämplig port för kistorna lätt kunde anordnas på annat håll, igenmurades 1800-talsportalen och de två ursprungliga mindre ingångarna på sidorna därom återupptogs. Vinsten härav är uppenbar. Parallellen med kryptan i Lund, där ingångarna ligga på liknande sätt, har blivit mera markerad. Kyrkorummets slutenhet har blivit större och den helare västväggen utgör en utmärkt bakgrund för kyrkans vackra romanska dopfunt. Även förhallen har blivit ett slutet rum, buret av sin egen stil och sin egen stämning. Dess altare har återfått sin ursprungliga och naturliga plats.

Förhallen har emellertid ännu cementgolv, cementfogar och cementputsade valv. Grov modern teknik skriker mot elegant 1100-

talsskulptur. Att också detta vackra rum skall sättas i värdigt skick är det önskemål, som nu står som tvingande, och det är att hoppas, att de härför begärda anslagen beviljas.

Allt rikare och mäktigare växa intrycken, ju mera vi se oss om i templet. Murarna berätta själva djärvt och rättframt sin långa historia. Men rummet har därför inte förvandlats från helgedom till museum. Det förflutna har blivit levandegjort och spe- lar som ett mildt accompagnemang med i gudstjänsten, icke för att störa den, men för att förtäta dess andakt.

Nils Gösta Sandblad.

Kyrkosångens Vänners årsredogörelser.

I. Centralkommitténs verksamhet.

Angående centralkommitténs verk- samhet hänvisas till februarihäftet 1937 av denna tidskrift.

Centralkommitténs räkenskaper för år 1936 upptaga i sammandrag följande poster:

Behållning från år 1935	722:04	
Bankränta	6:30	
Årsavgifter	400:—	
Skänkta medel för utgivande av gregoriansk musik	288:10	
	<u>Summa</u>	1.416:44
Sekreterarearvode	50:—	
Reseräkningar m. m.	100:—	
Div. utgifter	51:10	
Behållning till år 1937:		
Längmanska medlen...	225:—	
Till utgivande av gre- goriensk musik ...	288:10	
Övriga medel	702:24	1.215:34
	<u>Summa</u>	1.416:44

Räkenskaperna för år 1936 grans- kade utan anmärkning. Vi föreslå full och tacksam ansvarsfrihet för kassö- ren och styrelsen.

Ekeby prästgård 21/1 1937,

Gabriel Carlsten,
kyrkoherde.

Akers prästgård 27/1 1937,

Joh. Marklund,
kyrkoherde.

P. M. till herrar kretsombud, sek- reterare och kassaförvaltare.

1. Stockholmskretsen utser 2 revisorer jämte 1 suppleant att granska cen- tralkommitténs räkenskaper för 1937, med anledning därav fatta besked samt meddela härom till kyrkoherde F. M. Allard, Ringås före 1 dec. 1937.
2. Protokollutdrag, utvisande kretsar- nas beslut angående ärenden från centralkommitténs senaste årssam- manträde, skola före 1 dec. 1937 tillställas undertecknad.
3. Motioner till 1938 års årssamman- träde i januari insändas till un- dertecknad före 1 dec. 1937.
4. Årsavgift — 50 kr. — insändes till kyrkoherde F. M. Allard, Ringås, senast 1 dec. 1937.
5. Redogörelse för kretsarnas verk- samhet 1937 insändes till un- dertecknad före 15 febr. 1938.
Hav godheten anteckna dessa data i Eder almanack.

Stockholm, Prästgatan 18 d. 6/3 1937.

Gabriel Grefberg,

sekr. i Centralkommittén.